

Türk Milli Eğitim Sisteminde Farklılığa Saygının Önündeki Engeller

Ayhan Kaya / İstanbul Bilgi Üniversitesi

Giriş

Türkiye, eşitlik, özgürlük ve sekülerizm değerlerini temel alan bir anayasaya ile yönetilen bir ülke olup, çok etnili ve çok dinli bir cumhuriyetçi geleneğe sahiptir. Ancak, günümüz Türkiye toplumu, farklı olma hakkı ve eğitime erişim hakkı ile ilgili birçok sorunla karşılaşmaktadır. Etnokültürel ve dinsel açıdan farklı olana karşı gösterilen *hoşgörü kültürü* açısından Türkiye toplumu, Osmanlı'dan gelen bir takım gelenekleri sürdürmektedir. Ülkedeki resmi söylem, homojen bir ulusa dayalı Sünni-Müslüman-Türk unsurunun uzun yıllar altını çizerken, bilindiği üzere Osmanlı millet sistemi Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle güçlü dönemlerinde hoşgörü kültürü ile övünürdü.

Türk eğitim sistemindeki din vurgusu hiç bir zaman değişmedi. Sekülerizm ve İslamın içiçe geçtiği bir toplum yaratma amacı, ulus inşası sürecinde milli eğitim müfredatının en büyük hedefi olarak algılanmıştı. Ancak, Cumhuriyetin kuruluşunu müteakip yıllarda vatandaşlık eğitiminin amaçları bazı farklılıklar gösterdi. Örneğin, 1926 yılında ilköğretim müfredatında amaç 'iyi vatandaş' yetiştirmek olarak ifade edilirken, 1929 yılındaki müfredat 'insanları fiziksel ve psikolojik olarak Türk vatandaşlığına uygun olarak yetiştirmeyi' amaçlamış ve 1936 yılında da 'cumhuriyetçi, devletçi, seküler ve devrimci vatandaş yetiştirmek' öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Picture 1. Students start school

Türk Milli Eğitim müfredatı her zaman Sünni-İslam-Türk kültürüne dayalı bir sivil eğitimi destekledi. Sünni-Müslüman-Türk olmayan öğrencilerin ilk ve orta dereceli okullarda ve hatta

üniversitelerde kimliklerini açıkça ifade etmek pek mümkün olmamıştır. Azınlıklar ile ilgili araştırmalar Müslüman olmayan, Sünni olmayan ve Türk olmayan öğrencilerin günlük yaşamda tecrübe edindikleri ciddi zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar etno-kültürel ve dinsel kimlikler kamusal alanda artık daha özgürce ifade edilse de, hâlâ bu tür kimliklerin rahatlıkla ifade edilmesi çok kolay olmamaktadır.

Bu araştırma Türkiye'deki kültürel ve dinsel farklılıkların barışçıl bir şekilde birlikteliğinin sağlanması için gerekli olan koşullara, Alevilerin ilk ve ortaöğretim okullarındaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerindeki zorunlu derslere tepkilerine ve yükseköğretim kurumlarındaki başörtüsü yasağına ilişkin görüşlere odaklanmıştır.

Ana Bulgular

Vaka 1. Alevilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatındaki değişikliklere tepkisi

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Alevilerin din kültürü ve ahlak bilgisi ders müfredatına ilişkin taleplerini karşılamak için yaptıkları girişim araştırıldığında ortaya çıkan sonuca göre Aleviler iki ayrı gruba ayrılmaktadırlar: a) AKP'nin dersin içeriğine Alevi inanç ve uygulamalarına ilişkin bilgilerin dahil edilmesi yönündeki görüşü benimseyen grup; ve b) bu girişimin Alevileri *hoşgörü* söylemi çerçevesinde sünileştirmeyi amaçladığına inananların oluşturduğu grup.

Hoşgörü kavramı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde Peygamber Müslüman olmayanlarla ilişkileri düzenlemesi ve Yemen'deki Hristiyanlara karşı *hoşgörülü tavrı* şeklinde formüle edilen Medine Vesikası referans gösterilmek suretiyle aktarılır. Milli Eğitim Bakanı Eylül 2010'da ilk ve orta dereceli okulların açıldığı ilk haftada, 'eğitim değerlerinin' önemini altını çizen bir basın açıklaması yapmış ve vatandaşlık, misafirperverlik, dayanışma ve *hoşgörü* gibi değerlerin öğrencileri küreselleşmenin tehditlerine karşı koruduğu şeklindeki görüşünü dile getirmiştir.

Picture 2. Alevi march against the state's intervention in individual faiths

Her ne kadar, hükümetin girişimleri, Sünni kitlelerin Alevilerin dinsel farklılıklarına karşı hoşgörülü yaklaşımlarını sağlayacak girişimler olsa da, müfredatta yer alan değişiklikler Alevi inancı ve kültürünü kendine has bir kimlik olarak tanıtmaktan uzaktır. Dolayısıyla, sözkonusu değişikliklerin Alevilerin farklılıklarıyla birlikte Sünni çoğunluk tarafından tanınmalarını sağlayacak nitelikte olmadığı görülmektedir.

2007 ve 2008 yıllarında gerçekleştirilen müfredat değişiklikleri, Alevilik ilişkin bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yeni müfredat, çeşitli mezhep ve Müslümanlık ile ilgili değişik mistik yorumlara odaklanmıştır. Müfredatta Alevilik ana mistik yorum olarak ifade edilmek suretiyle ders kitabının içeriği zenginleştirilmiştir. Kitabın hermenotik okuması yapıldığında, Aleviliğin İslam'ın sapkın bir kolu olarak resmedildiği görülmektedir. Kitaptaki bu müdahale, bazı Alevi ebeveynler tarafından asimilasyonun bir çeşidi olarak yorumlanmış ve mahkemeye başvurulmuştur. Bu yanlış, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında yayınlanan yeni kitaplarla birlikte düzeltilmiştir. Bu doğrultuda Alevilik ağırlıklı olarak İslam'la ilişkileri çerçevesinde anlatılmıştır.

Hükümetin müfredatta Alevi inanç ve uygulamalarına ilişkin gerçekleştirdiği revizyonlar, Alevilerin sahip oldukları dinsel ve kültürel farklılıkların kamusal alanda tanınması konusunda yeterince olumlu katkı sağlamaktan uzak görünmektedir. Her ne kadar, hükümetin girişimleri, Sünni kitlelerin Alevilerin dinsel farklılıklarına karşı hoşgörülü yaklaşımlarını sağlayacak girişimler olsa da, müfredatta yeralan değişiklikler Alevi inancı ve kültürünü kendine has bir kimlik olarak tanıtmaktan uzaktır. Dolayısıyla, sözkonusu değişikliklerin Alevilerin farklılıklarıyla birlikte Sünni çoğunluk tarafından tanınmalarını sağlayacak nitelikte olmadığı görülmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatındaki revizyon girişimleri okullarda Alevi kültürünün belirgin ve özgün bir kimlik olarak tanınması anlamına gelmemektedir. Ancak bazı Alevi gruplarına göre, söz konusu revizyonlarla birlikte Alevi çocukları *hoşgörü* ile karşılaşmakta ve Alevilerin dinsel farklılıkları kabul edilmektedir. Ancak diğer bazı gruplar bu görüşü paylaşmamakta ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Cemevlerini ibadethane olarak kabul etmemesi gerçeğini hatırlatmak suretiyle müfredattaki değişiklikleri samimi bulmamaktadırlar. Bu gruplara göre, Alevilik konusu genel olarak inanç özgürlüğü çerçevesinde tartışılmalıdır.

Vaka 2- Yüksek Öğretimde Başörtüsü Yasağını Kaldırma

Üniversitelerdeki türban yasağını kaldırma ile ilgili yapılan siyasi girişimler, Türkiye'deki egemen laiklik söyleminde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Bu girişimler ayrıca yükseköğretimde dinsel farklılıklara saygı gösterme ve bu farklılıkları tanıma ile ilgili söylemlerin dışında gerçekleşmiştir. Çeşitli siyasi ve sivil toplum aktörler ile yaptığımız mülakatlara istinaden çalışmalarımız gösterdi ki, siyasi partiler tarafından gerçekleştirilen bu girişimler, süregelen problemin çözümüne somut bir iyileştirme getirmeden başörtüsü konusunu siyasallaştırmıştır.

Mülakat yapılan aktörlerin çoğu üniversitelerdeki başörtüsü konusuna çözüm için sunulan siyasi girişimleri geçici çözüm olarak görmektedirler. Ancak, bu konunun *hoşgörü*, saygı ve tanıma gibi yöntemlerle çözülebilmesi için daha yapısal bir çözüm bulunması gerekmektedir. Söz konusu çözüm, başörtüsü ve Alevi sorunu gibi sorunların din özgürlüğü hakkı bağlamında ele alınması şeklinde ifade

Mülakat yapılan kişiler, başörtüsü yasağının kişilerin eğitim hakkı önünde bir engel olmaması, yasağın din farklılığı hakkının ihlali olarak değerlendirilmesi ve başörtüsü konusunun artık siyasallaştırılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Picture 3. Headscarfed women having difficulties on campus

edilebilir. Benzer şekilde, mülakat yapılan kişiler, başörtüsü yasağının kişilerin eğitim hakkı önünde bir engel olmaması, yasağın din farklılığı hakkının ihlali olarak değerlendirilmesi ve başörtüsü konusunun artık siyasallaştırılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, yeni anayasa hazırlıkları bağlamında konunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Laiklik: İhanet veya Dindarlık?

Türkiye'deki katı laikliğin en önemli etkisi, toplumu devletin ilkeleri ve çıkarlarına uyan laikler ile devleti ve rejimi sosyal ve kişisel tercihleri ile tehdit eden İslamcılar olarak kutuplaştırmasıdır. Başörtüsü tartışmasında olduğu gibi devletten gelen bu yukarıdan-aşağıya modernleşme modeli bir yandan "Laiklik taraftarını", diğer taraftan da "İslamcıları" yarattı.

Fransız modeli *laïcité*'yi takiben, 1937'de Cumhuriyetçilerin Laikliği T.C. Anayasasına entegre etme tercihleri, aslında Kemalist seçkinlerin dini kamusal alandan çıkarmak gibi bir düşünceleri olmadığını gösteriyor. Aksine, Kemalistler Türk toplumunun büyük ölçüde dindar olduğu gerçeğini kabul ediyorlardı. Laikliğin ana motifi, dine karşı savaşmak değil, insanlara 18. yüzyıldan bu yana güçleri giderek artan ruhban sınıfına karşı çıkabilme gücü vermektir. Laiklik, Fransız "*lai*" sözcüğünden türer (veya günümüzdeki kullanımı ile *laïque*, İngilizce *laymen* ya da Türkçe inananlar) ve ruhban sınıfından ayrılan "insanlar" anlamına gelir. Dolayısıyla, laiklik kiliseye giden sıradan inananlar ile din adamları arasındaki farkın altını çizdir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye örneğinde de XIX. Yüzyıl sonundan itibaren giderek gücünü artıran ve adeta bir ruhban sınıfı haline gelen Şey-ül İslamlik makamının artan iktidarı karşısında inanan insanları korumayı amaçlamıştır.

Kemalist seçkinler Cumhuriyetin kurulmasını müteakiben Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla İslam dinini araçsallaştırmışlar ve dini ideolojik bir şekle büründürmüşlerdir.

Sekülerizm ve Laiklik

Laiklik ve *sekülerizm* kavramları Türkiye'de genellikle eşanlamlı olarak kullanılır. Her iki kavramın aslında değişik etimolojileri, geçmişleri ve normative teorik çıkarımları vardır.

Sekülerizm, Latince *saeculum* sözcüğünden türer, çağdaş ve yaş anlamına gelir. Sözcük, *ruhanî*'nin karşıtı olarak *dünyevi* anlamına gelir. Bu nedenle, “seküler” terimi dünyevi ve dini olaylar arasındaki farkı gösterir. Bu anlamda, bir toplumun sekülerleşmesi, dinin gündelik hayattaki öneminin azalması ve çağın gerektirdiği şekilde yaşam tarzının egemenlik kazanması anlamına gelir. Seküler devlet de “dinsel kuralların egemen olmadığı devlet” anlamına gelir. Bu manada siyasallaştırılan ve aslından uzaklaştırılan laiklik, kitleleri kontrol edebilmek için dini araçlaştırmış ve bu nedenle aslında Türkiye toplumunun sekülerleşmesine kısmen engel olmuştur.

Bu anlamda, Laiklik aslında İslam karşıtı olmak şeklinde değil, inananları ruhban sınıfı karşısında güçlü kılmak şeklinde algılanmalıdır. Ancak, Kemalist seçkinler Cumhuriyetin kurulmasını müteakiben Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla İslam dinini araçsallaştırmışlar ve dini ideolojik bir şekle büründürmüşlerdir. Laikliğin “din karşıtı olmak” şeklinde algılanması uzun yıllardan buyana egemen algı olarak varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak, laik/dinci şeklindeki ayırım, hem Laiklik yanlısı hem de İslam yanlısı siyasi elitler tarafından ideolojik amaçlarla kullanılmıştır. Laikler ve İslamcılar tarafından yaratılan bu gerilim, kitlelerin dikkatini sosyal ve ekonomik problemlerden uzaklaştırıp daha çok bir takım yapay korkulara doğru yönlendirmelerini sağlamıştır. Açık bir şekilde görülmektedir ki, Laiklik ve İslam karşıtlığı siyasal ve sosyo-kültürel nitelikli olayların daha çok dinsel olana ve kültürel olana indirgenmesine neden olmaktadır. Anadolu kökenli İslami burjuvazinin yükselmesi, toplumun yeniden İslamlaşması, başörtüsü ve Alevi tartışmaları vasıtasıyla günlük siyasi yaşamın dinsel çerçevede şekillenmesi, sadece Türk toplumunun seküler kesimleri tarafından değil aynı zamanda İslami kesimler tarafından da yüceltilen tüketim ideolojisinin yükselişi ve son olarak ordunun ve laikliğin meşruiyetini yitirmeye başlaması son yıllarda yaşanan önemli dönüşümlerdir.

Türkiye'deki sosyal ve siyasi değişim Laik-İslamcı şeklindeki ayırımın doğurduğu tuzağa düşülmeden değerlendirilmelidir. Bu çalışma, hem laik hem de İslami söylemin Türk siyasi eliti tarafından sosyal, ekonomik ve siyasi nitelikli yapısal sorunların üstünü örtmek ve dolayısıyla gerçekliği gizlemek için ideolojik amaçlarla kullanılan bir tür yöntesellik olarak ele alınması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışma, kısmen hem laik hem de İslami söylemin Türk siyasi eliti tarafından sosyal, ekonomik ve siyasi nitelikli yapısal sorunların üstünü örtmek ve dolayısıyla gerçekliği gizlemek için ideolojik amaçlarla kullanılan bir tür yöntesellik olarak ele alınması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Karar vericiler için Politika Önerileri

1. Hoşgörü kavramı dini çeşitliliğe göre din özgürlüğü referans alınarak tartışılmıyor. Türkiye’de uygulandığı şekliyle laiklik ideolojisi, dinin günlük hayattaki önemini hiçe saymış ve inanç özgürlüğünü yeterince hayata geçirememiştir.

→ Karar vericiler laik söylemi kutsallaştırmak yerine din özgürlüğü ile birlikte dini konuları tartışmaya açmalıdır.

→ Kamusal alanda din özgürlüğü ile ilgili bir tartışma üretmek, Müslüman ve Müslüman olmayan gruplar arasındaki tarihsel düşmanlık ve benzeri problemlerin çözümüne de katkıda bulunabilir. Bu tarz tartışmalar aynı zamanda dinsel inanç konusunun özel alanı ilgilendiren bir konu olduğu şeklindeki algının güçlenmesine katkıda bulunabilir.

→ Aynı zamanda dini inanç özgürlüğünün açıklıkla tartışılması, dinselğin sekülerizmi tehdit eden bir güvenlik konusu olarak algılanmasını engelleyebilir.

2. İlk ve ortaöğretim okullarındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi eğitimi Sünni İslam’ı sosyal bütünlüğü bozma pahasına yüceltmektedir.

→ Din ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatı değiştirilmeli ve dinlerin tarihi ve sosyolojisine odaklanılmalıdır. Böyle bir değişim, hiç bir grubun kendini Sünni-İslam hegemonyası tehdidi altında hissetmeden yaşamasına ve böylelikle uyumlu bir toplum yaratılmasına katkıda bulunacaktır.

3. Başörtüsü konusu sözde dindar ve seküler (laik) grubu ayıran sembolik bir fay hattı haline gelmiştir.

→ Siyasete yön verenler laiklik terimini dine karşıymış gibi tasvir etmemelidir. Laikliğin dini toplum yaşamından silmekten çok, inançlı kişileri din adamlarına karşı güçlendirmek olarak tanımlanması ve topluma bu şekilde anlatılması gerekmektedir.

→ Siyasete yön verenler kültürel ve toplumsal çatışmaları sadece hoşgörüyü atfetmemeli, aynı zamanda uyum içerisinde bir toplum yaratmak için saygı, tanıma, çoğulculuk, eşitlik ve adalet kavramlarına da işlerlik kazandırmalıdır.

Araştırma Yöntemi

Veri Toplama: Bu çalışma hem kaynak taraması hem de alan çalışmasına dayalıdır. Sözkonusu iki vaka çalışması için STK raporları, siyasal nitelikli dokümanlar, basın açıklamaları, internet haberleri ve bilimsel nitelikli kitap ve makaleler incelenmiştir. Alan çalışması 2011 Şubat sonu ve Nisan ortasında yapıldı. Çalışma 2011 Mayıs ve Haziran aylarında yazıldı. Dokuzu ilk vaka için (din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri için) ve onu ikinci vaka için (üniversitelerdeki türban yasağının kaldırılması) olmak üzere on dokuz yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirildi.

Derinlemesine Görüşmeler: Bu mülakatlar içerisinde on üçü sivil toplum liderleri, siyasete yön verenler, siyasetçiler, bürokratlar ve akademisyenleri kapsayan uzmanlarla ve altısı öğretmenler, öğrenciler ve aileler gibi uygulayıcılar ve diğer paydaşlarla yapıldı. Mülakatların çoğu İstanbul'da yapılırken, dört tanesi Ankara'da karar vericiler, siyasetçiler ve bürokratlarla yapıldı. Alan çalışmasının son kısmı Temmuz 2011'de odak grubu tartışması şeklinde yapıldı. Gazeteciler, sivil toplum liderleri, uygulayıcılar ve başörtülü avukatlar her iki konuda da hararetli bir tartışma gerçekleştirdiler.

Eleştirel Söylem Analizi (ESA): Mülakatlar aracılığıyla toplanan veriler muhatap kişilerin hoşgörüsü, Avrupalılaşma, din, sekülerizm ve laiklik gibi ortak paydalar ile ilgili düşüncelerine dayanarak değerlendirildi. Bu mülakatlar Eleştirel Söylem Analizi (ESA) metodu ile analiz edildi. ESA, günlük hayattaki söylem ve toplumsal/kültürel gelişmeler arasındaki ilişkileri anlamaya odaklanan bir söylem analizi metodudur.

Proje Kimliği

Akronim:	ACCEPT PLURALISM
Başlık:	Hoşgörü, Çoğulculuk ve Sosyal Uyum: Avrupa'daki 21.yüzyıl tehditlerine karşı yanıt.
Kısa Açıklama:	<p>ACCEPT PLURALISM Avrupa'da liberal ve seküler demokrasilerde kültürel çeşitliliğin nasıl barındırılabilirliğini sorguluyor. Hoşgörü, kabul etme, saygı ve tanıma kavramları projenin merkezidir. ACCEPT PLURALISM hem yerli hem de göçmen azınlık gruplara bakar.</p> <p>Karşılaştırmalı, teorik ve deneye dayalı analizler ile proje hoşgörü arayan fakat hoşgörmememiz gereken; uygun görmediğimiz ama hoşgörmemiz gereken ve hoşgörünün ötesini istediğimiz ve saygı ve tanıma elde ettiğimiz bireyleri, grupları ve eylemleri çalışır.</p> <p>Özellikle, 15 Avrupa ülkesinde ne zaman, neyin ve kimin tolere edilmediğini ve saygı görmediğini; bunların neden olduğunu, farklı siyasi aktörlerin azınlık gruplarının/bireylerin ve belli eylemlerin neden tolere edilmediği / saygı gösterilmediği konusunda öne sürdükleri nedenleri araştırıyoruz.</p> <p>Proje uygulamaları, politikaları ve kurumları analiz eder ve Avrupalı toplumların çeşitliliğe karşı daha saygılı olmaları için karar vericilere ana mesajları üretir.</p>
Websitesi:	www.accept-pluralism.eu
Süre:	Mart 2010-Mayıs 2013 (39 ay)
Fonlama şeması:	Ufak ve orta ölçekli işbirliği projesi
AB Katkısı:	2,600,230 Euro, Grant agreement no. 243837
Konsorsiyum:	19 ortak (15 ülke)
Koordinatör:	European University Institute (Robert Schuman Centre for Advanced Studies)
Sorumlu Kişi:	Prof. Anna Triandafyllidou
EC Yetkilisi:	Ms Louisa Anastopoulou, Proje Yetkilisi